

ANALYSIS OF THE AGRICULTURAL INSURANCE MARKET OF UKRAINE: CURRENT STATE, PROBLEMS, DEVELOPMENT PROSPECTS

АНАЛІЗ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Аграрний сектор України є системоутворюючим у національній економіці, забезпечуючи при цьому 10% ВВП, 17,2% зайнятості суб'єктів господарювання та 6% податкових надходжень, 9,3% капітальних інвестицій, 4,9% основних засобів, 1,4% прямих інвестицій (обсягу акціонерного капіталу), 12,4% створеної валової доданої вартості²⁶³. Він формує засади збереження суверенності держави – продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки, а також формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Збереження позицій агросектору економіки України, а також його подальший стабільний та ефективний розвиток залежить не тільки від ринкового середовища, фінансово-економічної ситуації та низки інших факторів, а й суттєвим чином від погодно-кліматичних умов і природних катаклізмів, в результаті яких підприємства АПК постійно функціонують в режимі ризикованості та невизначеності.

За оцінками фахівців серед ризиків, які суттєво впливають на результат господарювання в рослинництві, понад 40% припадає на такі, що можна попередити дотриманням агротехнічних умов вирощування сільськогосподарських культур, тоді як вплив ризиків, пов'язаних із несприятливими та кліматичними умовами, на зниження сільськогосподарської продукції становить майже 60%²⁶⁴.

Згідно з дослідженнями науковців в Україні втрати від несприятливих погодних умов по окремих роках можуть досягати 45-50%, а при їх поєднанні 70% і більше²⁶⁵.

У світовій практиці одним із чинників стабільності економічного розвитку сільськогосподарського виробництва та дійовим інструментом забезпечення фінансово-господарської стійкості аграрних підприємств є агрострахування.

Проте, в Україні цей вид страхування є непривабливим через ряд причин: по-перше, ціна страхових платежів є занадто високою для сільськогосподарських виробників, які в умовах невизначеності вимушені постійно економити; по-друге, страхування сільськогосподарської продукції є непривабливим для безпосередніх страховиків, які часто відмовляють страхувати через недосконалість законодавства; по-третє, низький рівень довіри страхувальників-аграріїв до страховиків. У сільському господарстві застраховано лише близько 3% ризиків, хоча у розвинених країнах цей показник досягає 90-95%. Кількість страхових компаній, яка реально працює із сільгоспвиробниками не перевищує 10²⁶⁶. Тому вивчення процесів, які відбуваються у сегменті страхування сільськогосподарських культур на страховому ринку України, набуває важливого значення.

Розглядом проблем розвитку аграрного страхового ринку України присвячено праці Калашникової О. М., Абакумової Ю., Гудзя О., Дем'яненка М. та ін. Розробками оцінювання аграрних ризиків займалися такі вчені: Смоленюк С. П., Кульбіда М., Сус Т. Й. Питання страхування ринку з держпідтримкою розглядали Луценко О. А.²⁶⁷, Маренич Т. Г.²⁶⁸ та ін. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання регулювання відносин у сфері аграрного страхування з державною підтримкою.

²⁶³ Сільське господарство України за 2021, с. 20, 23, 25, 63.

²⁶⁴ Смоленюк Р. П. (2004) Страховий захист господарств аграрного сектору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.04.01, 22 с.

²⁶⁵ Кульбіда М. Погодні ризики, пов'язані з сільськогосподарським виробництвом в Україні.

²⁶⁶ Портал про сільськогосподарське страхування.

²⁶⁷ Луценко О. А., Поливана Л. А. (2018) Сучасний стан та перспективи розвитку ринку аграрного страхування, с. 273-284.

²⁶⁸ Marenych T. H., Lutsenko O. A., Polyvana L. A. (2020) Analysis of the insurance services market of Ukraine: formation, problems and prospects, p. 84.

Метою публікації є аналіз сучасного стану ринку страхування сільськогосподарської продукції в Україні та дослідження основних напрямів його державного регулювання як визначальної умови подальшого розвитку ринку агрострахування і підвищення ефективності його роботи.

Аграрний сектор є одним із найважливіших секторів вітчизняної економіки. Крім власного споживання та постачання сировини для промисловості, продукція сільського господарства експортується, що одзначно підвищує експортний потенціал країни. Частка сільськогосподарської продукції у ВВП України щороку зростає і в середньому становить 10%²⁶⁹. Це вимагає підвищеної уваги до захисту сільськогосподарського виробництва від ризиків, зокрема природно-кліматичних, з огляду на специфіку виробничого процесу

У всьому світі одним із найбільш надійних і ефективних інструментів управління ризиками є агрострахування, механізм використання якого неможливий без активної участі держави, що підтверджується досвідом закордонних країн та країн СНД і добре висвітлений у роботах вітчизняних²⁷⁰ і закордонних науковців²⁷¹. У європейському союзі 20% ВВП направляється на держпідтримку сільського господарства, а в Україні лише 1%²⁷².

Питання ефективного функціонування системи сільськогосподарського страхування постійно обговорюються вітчизняними науковцями, а на державному рівні її створення розпочалося з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування»²⁷³, і починаючи з 2000 року було прийнято ряд законодавчих документів, які на жаль, характеризуються короткостроковою динамікою та зазнали багато змін та перетворень (Табл. 1). Першим таким законодавчим документом, який привернув увагу сільськогосподарських товаровиробників до системи агрострахування став Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки"²⁷⁴. Наступним законодавчим документом була Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку, правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності", однак ця Постанова так і не запрацювала. Одним із важливих законодавчих документів, який регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, є Закон України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою"²⁷⁵. Закон прийнятий з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві. Цим законом визначено систему страхування сільськогосподарської продукції та відповідний понятійно-категоріальний апарат.

І з метою стимулювання розвитку с.-г. виробництва в 2004 р. було прийнято Закон України «Про державну підтримку сільського господарства»²⁷⁶, у якому було узагальнено основні принципи та усі види держпідтримки с.-г. виробників, а в Постанові КМУ «Порядок використання коштів держбюджету, що спрямовуються для фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва і рослинництва» прописано механізм використання коштів для надання страхових субсидій виробникам с.-г. продукції²⁷⁷.

²⁶⁹ Сільське господарство України за 2021.

²⁷⁰ Якубович В. Система страхування аграрних ризиків в Іспанії: висновки для України.

²⁷¹ Сравнение программ страхования урожая в США.

²⁷² Шолойко А. Світовий досвід державної підтримки сільського господарства через програми страхування, с. 42.

²⁷³ Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10. 05. 1993 р. № 4793.

²⁷⁴ Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років.

²⁷⁵ Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09. 02. 2012 р. № 4391-17.

²⁷⁶ Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24. 06. 2004 р. № 1877-IV.

²⁷⁷ Постанова КМУ від 06. 05. 2005 р. № 326 «Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу.

*Таблиця 1. Хронологія прийняття нормативно-правових актів,
які застосовуються в агрострахуванні*

Документ		Сутність
Декрет КМУ «Про страхування» від 10. 05. 1993 р. № 4793		Заклав основи системи правового регулювання страхової діяльності в Україні, визначав основні поняття, пов'язані з ринком страхових послуг, основні принципи здійснення державного регулювання та нагляду за страховою діяльністю.
Документи, які стосуються агрострахування	Закону України «Про страхування» від 07. 03. 1996 р. N 85/96-ВР, інші Постанови ВРУ, Укази Президента України, Постанови КМУ, відомчі акти міністерств України з питань страхової діяльності.	Перший блок законодавства, що регулює страхову діяльність – спеціальне законодавство зі страхування, до якого також належать норми інших законів України, що зачіпають питання страхування.
	Конституція України; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України; Податковий кодекс України; Закони України «Про власність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про господарські товариства» та інші.	Другий блок законодавства – це законодавство загальної дії, яке розповсюджується на всі суб'єкти підприємницької діяльності, зокрема й на суб'єкти страхової діяльності.
	Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» від 18. 01. 2001 № 2238-III	Третій блок законодавства, який регулює сферу страхування сільськогосподарських ризиків – це нормативні акти, які стосуються питань надання державної підтримки с.-г. виробникам. Статтею 15 було зазначено, що частково страхові платежі з обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень, яке здійснюється державними с.-г. підприємствами, а відносно врожаю зернових культур і цукрових буряків – с.-г. підприємствами всіх форм власності, компенсуються за рахунок Державного бюджету України в розмірі не менше 50% витрат, понесених підприємствами.
Постанова КМУ «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г. підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами всіх форм власності» від 11. 07. 2002 р. № 1000.	Передбачалося, що сільськогосподарські виробники, під час страхування врожаю зернових культур та цукрових буряків від встановленого переліку ризиків, отримають з бюджету компенсацію п'ятдесяти відсотків страхових платежів. Програма не запрацювала.	
Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24. 06. 2004 р. № 1877-IV.	Узагальнено основні принципи та усі види державної підтримки сільськогосподарських виробників в Україні. Розділ III цього Закону присвячено державному регулюванню ринку страхування с.-г. продукції.	
Постанови КМУ «Порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються для фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва та рослинництва» від 06. 05. 2005 р. № 325.	Прописано механізм використання коштів для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції.	
Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» від 04. 06. 2009 р. № 1447-VI.	1. В Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24. 06. 2004 № 1877-IV були внесені зміни і доповнення про те, що страхування ризиків загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком.	
	2. В Законі України «Про страхування» від 04. 10 2001 № 2745-III пункт 11 зазначено, що страхування врожаю с.-г. культур с.-г. підприємствами всіх форм власності в обов'язковій формі більше не здійснюється.	
Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», від 09. 02. 2012 р. № 4391-17.	Відновлення державних субсидій для здешевлення страхових премій, які були скасовані в 2008 р. Порядок та умови надання державної підтримки шляхом здешевлення страхових платежів (премій) затверджується КМУ за поданням Мінагрополітики і продовольства. Відповідно до даного документа, у 2013 р. було створено Аграрний страховий Пул (АСП) для координації агрострахування за програмами державної підтримки.	
Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр.	Реалізація Дорожньої карти дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет в частині відшкодування збитків виробникам с.-г. продукції та забезпечує єдині умови роботи на ринку агрострахування всім його учасникам.	
Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 01. 07. 2011р. № 1601-IX.	Передбачено ліквідацію Аграрного страхового Пулу; розширення лінійки страхових продуктів та страхових ризиків; встановлення вимог до страховиків-учасників програми державної підтримки; можливість страхування як за стандартними так і за «ринковими» страховими продуктами; запровадження можливості страхування доходу; розширення повноважень регулятора страхового ринку; підвищення рівня державної підтримки до 60%.	

Прийнятий у 2009 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку с.-г. продукції»²⁷⁸ вніс зміни і доповнення про те, що страхування ризиків загибелі (втрати) с.-г. продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору та відмінив обов'язкову форму страхування врожаю с.-г. культур с.-г. підприємствами всіх форм власності.

Основним законодавчим документом, який на сьогодні визначає модель організації системи страхування с.-г. продукції з держпідтримкою, та в якому прописано механізм надання субсидій через здешевлення страхових премій є Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»²⁷⁹.

З метою розвитку системи сільськогосподарського страхування у 2014 році була розроблена Концепція розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні, яка передбачала формування необхідного інституціонального середовища. Однак, на жаль, і цей законодавчий документ не був реалізований. У 2014 році вступила в дію Дорожня карта реформування добровільного страхування *Social Transformation of the National economy in the context of eutopenian integration processes* сільськогосподарської продукції, яка удосконалювала систему відшкодування збитків виробникам сільськогосподарської продукції та формувала єдині умови для всіх учасників ринку сільськогосподарського страхування²⁸⁰.

17 лютого 2021 року підписано Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», яким запроваджується новий інструмент підтримки аграріїв²⁸¹. Прийнятий законопроект висуває чіткі вимоги до страхових компаній та контроль за ними, забезпечує прозорість та транспарентність. Прийняті зміни чітко визначають: механізм надання держпідтримки, учасників ринку, об'єктів страхування, страхових продуктів, страхових ризиків, страхових випадків, вимог до договорів.

Зазначеним документом скасовується положення щодо страхування сільськогосподарської продукції через Аграрний страховий Пул, який не був прозорим фільтром для професійного та відкритого відбору страховиків.

Слід зазначити, що регулюванням страхового ринку в Україні до 2014 року займалась Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, що є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг у межах, визначених законодавством, підпорядкованим Кабінету Міністрів України. Пізніше, відповідні функції виконувала Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), яка є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України. Починаючи з липня 2020 року правонаступником Нацкомфінпослуг (яку було ліквідовано) став Національний банк України (НБУ), який виконує функції: ліцензування страхових компаній; контроль за їх діяльністю та відповідності законодавчо встановленим вимогам; участь у підготовці та ведення Переліку аварійних комісарів.

Динаміку зведених дані по ринку аграрного страхування за період впровадження механізму держпідтримки представлено в Табл. 2.

Аналізуючі дані Табл. 2. можна стверджувати, що ринок страхових послуг у сфері сільського господарства демонструє динаміку приросту по всіх показниках: кількість договорів, страхова сума, страхові виплати, застрахована площа. Так, за 2005-2019 роки

²⁷⁸ Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції: закон України від 04. 06. 2009 № 1447-VI.

²⁷⁹ Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09. 02. 2012 р. № 4391-17.

²⁸⁰ Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр.

²⁸¹ Закон України № 1601-IX від 01. 07. 2021 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

обсяг зібраних страхових премій збільшився у 16 раз у гривні і в 3 рази у доларовому еквіваленті.

За даними Національного банку України станом на червень 2021 року 61 страхова компанія мала ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції. Варто зазначити, що офіційні данні на регулярній основі щодо показників діяльності страхових компаній за напрямом агрострахування наразі не збираються. Так, останні данні щодо динаміки розвитку ринку агрострахування були зібрані в рамках Аналітичного дослідження «Ринок агрострахування України у 2018-му андеррайтинговому році», яке проводилось Міністерством аграрної політики та продовольства України у співпраці з Проектом «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку).

Таблиця 2. Зведені дані по агрострахуванню в Україні в 2005-2019 рр.

Показники	Роки														
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість компаній, од.	33	36	62	58	16	13	14	14	8	11	12	11	13	11	15
Кількість договорів страхування, од.	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722	1392	1062	793	957	1205	957
Застрахована площа с.-г. культур, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869	732	689	700	661	974	657
Страхова сума, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	4395	3055	3969	6240	5933	6674	5913
Сума страхов. премій, млн грн	13	28	117	155	42	72	136	130	135	73	78	157	205	208	205
Середня ставка премії, %	3,8	н/д	4,5	4,9	3,2	3,8	3,7	3,8	3,1	2,4	2,0	2,5	3,4	3,1	3,3
Курс \$/грн	5,05	5,05	5,05	5,22	8,0	7,91	7,98	7,99	7,99	12,95	22,91	26,02	26,54	28,27	29,25
Страхова сума, млн. \$	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	235,9	173,3	239,8	223,5	236,1	202,1
Сума премій, млн. \$	2,5	5,6	23,1	29,8	5,3	9,1	17,1	16,3	16,9	5,6	3,4	6	7,7	7,4	7,1
Ліміт суми держ. компенсації, виділеної на субсидії страхових платежів, млн грн	54,0	10,0	50	200,0	**	-	-	70,0	-	-	-	-	-	-	-
Одержано держ. компенсації, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0	0	0,08	0	0	0	0	0	0	0
Рівень виплат, %	н/д	н/д	н/д	н/д	36,5	50,9	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,2	4,9	2,8	36,1

* Складено автором за даними сайту: <http://www.agroinsurance.com>

В Табл. 3 наведено зведені дані агрострахування в розрізі страхових компаній.

Таблиця 3. Зведені дані страхування в розрізі страхових компаній, 2018 р.

Компанія	Кількість договорів	Площа, га	Страхова сума, тис грн	Сума премій, тис грн	Ставка, %	Виплати, тис грн
Аска	100	140508	562676,9	15 846,4	3,1	0
АХА	179	73237	639401,7	13521,7	2,1	1065,7
Брокбізнес	62	120334	234337,8	3905,18	1,7	0
Гардіан	35	12549	99652,3	4616,6	4,6	0
Інго Україна	236	203567	872278,7	21739,0	2,5	487,5
Країна	52	39824	364157,2	15276,1	4,2	884,72
Мега-Гарант	3	1004	13501,0	54,0	0,4	0
ПЗУ	343	179242	1519957,7	33793,7	2,2	3161,9
Страхова група «ТАС»	6	1725	22065,9	957,0	4,3	0
УАСК	5	6224	189544,0	13506,6	7,1	0
Універсальна	126	195494	2156542,8	84012,4	3,9	173,9
Разом	1205	973708	6674116,4	208778,3	3,1	5774,0

У 2018 андеррайтинговому році страхування сільськогосподарських культур здійснювали 11 страхових компаній. Найбільшу кількість договорів було укладено у Дніпропетровській (125 шт) та Кіровоградській (110 шт) областях. За показником застрахованої площі першість належить Хмельницькій області (115,8 тис. га, або 11,9%). За об'ємом зібраних премій лідирує Херсонська область (23,8 млн. грн, або 11,4%). Виплати (за зимовий період) були здійснені у 9-ти областях України, найбільше – у Одеській області – 30,5% (1,8 млн. грн.).

У 2018 році здійснювалося страхування 16-ти видів сільськогосподарських культур. Найбільше договорів було укладено на страхування озимої пшениці (615 договорів, або 41,3%), озимого ріпаку (307 договорів, або 25,5%), кукурудзи (114 договорів, або 9,5%), соняшнику (76 договорів, або 6,3%), озимого ячменю (41 договір, або 3,4%), озимого жита (13 договорів, або 1,1%) та ярої пшениці (8 договорів, або 0,7%). Перелік найбільш популярних серед виробників страхових продуктів наведено в Табл. 4.

Таблиця 4. Використання страхових продуктів, 2018 р.

Програма	Частка договорів, %	Частка застрахованої площі, %	Частка страхової суми, %	Частка зібраних премій, %	Частка у постраждалих площі, %	Частка у виплатах, %
Багаторічні насадження	0,2	0,1	1,7	0,7	0,0	0,0
Повна загибель	11,0	12,0	7,9	12,2	0,0	0,0
Повна загибель + весняні заморозки	40,1	41,9	13,9	14,9	68,6	81,7
Інші	0,1	0,0	0,5	0,1	0,0	0,0
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	26,4	21,3	46,0	57,7	31,4	18,3
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	1,6	1,4	2,7	1,5	0,0	0,0
Поіменовані ризики	15,4	11,6	25,3	10,8	0,0	0,0
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	5,2	11,7	2,0	2,2	0,0	0,0

В Табл. 5 наведено зведені дані зі страхування тварин.

За даними Аналітичного дослідження «Ринок агрострахування України у 2018-му андеррайтинговому році» було укладено 3941 договорів на страхування тварин (3865 – ВРХ,

73 – страхування коней, 2 – страхування свиней та 1 – страхування свійської птиці). Загальна страхова сума склала 252 млн грн, а сплачена страхова премія – 1,6 млн грн. Страхові відшкодування здійснювались за договорами страхування ВРХ (92,6% від загальної суми виплат) та коней (7,4%). Середня ставка страхової премії склала 0,7% (Табл. 5).

Таблиця 5. Зведені дані зі страхування тварин у 2018 р.

Вид тварин	Кількість договорів, од	Страхова сума, тис грн	Сума премій, грн	Виплати, грн	Середня ставка премії
ВРХ	3 865 54	54704,5	936,8	63, 0	1,7%
Свині	2	150647,9	493,3	0	0,3%
Коні	73	730. 0	14, 4	5, 0	2,0%
Птиця свійська	1	45 988, 8	239,1	0	0,5%
Разом	3 941	252071,2	1 683,6	68,0	0,7%

Варто зазначити, що протягом останнього часу у світі все більшої популярності серед сільгоспвиробників набуває індексне страхування, яке виступає драйвером агрострахового ринку. Так, завдяки програмі «МетеоЗахист», розробленій компанією Syngenta, у 2018 році застраховані аграрії отримали 29,4 млн гривень страхового відшкодування. Основна частка виплат припала на агровиробників південних і східних областей, які зазнали суттєвих втрат урожаю пшениці через посушливі умови в період цвітіння й наливу зерна. Сумарна страхова виплата у 2019 році становила 44 млн грн, а в 2020 році – 58 млн грн, тобто приріст становить майже 32%. Стосовно площі покриття, то у сезоні 2020 року вона досягла 879 тис. га за 3221 страховим полісом, що на 50% перевищує показник 2019 року, а загальний розмір страхової відповідальності (страхова сума) становить 910 млн грн²⁸².

Завдяки плідній співпраці з Міжнародною науково-дослідною компанією Corteva Agriscience, страховою компанією ARX, брокерською компанією GrECo та платформою MeteoControl в Україні в 2021 році стартувала пілотна програма індексного страхування для сільгоспвиробників, які придбали насіння соняшнику та кукурудзи бренду Brevant™ разом з необхідними для них засобами захисту, а також пакети засобів захисту для пшениці та ячменю. За умовами даної програми індексом – тобто погодним показником, певне значення якого є ознакою настання страхового ризику – став параметр «ступінь дефіциту вологості в ґрунті». В пілотній програмі взяли участь фермери південних та центральних областей України. Загалом було застраховано понад 10 000 га.

Проте, варто зазначити, що незважаючи на популяризацію даного виду страхування у світі, вітчизняні аграрії та страхові компанії не готові страхувати сільське господарство за індексом, а більшість фермерів навіть все ще залишаються малоінформованими про індексне страхування. Основною проблемою розвитку індексного страхування є відсутність законодавчої бази, що регулює даний вид послуг і субсидування страхових послуг для малого та середнього бізнесу в Україні.

Наразі Україна залишається однією із небагатьох країн у світі, де сільське господарство не отримує субсидій на страхові послуги. У той же час, в багатьох країнах світу це питання розглядають в руслі державної безпеки і запобігання фінансовій кризі і голоду в країні.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції, у порядку, встановленому законом. Перелік сільськогосподарських страхових ризиків, а також об'єктів страхування, частина страхових платежів (страхових премій), яка субсидується з державного бюджету, визначається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику.

²⁸² Програма індексного страхування «Метеозахист».

В Україні державна підтримка агрострахування була задекларована ще у 2001 році, як один із засобів стимулювання розвитку агровиробництва, проте фактично була реалізована починаючи з 2005 року, коли в державному бюджеті були виділені кошти на здешевлення страхових платежів.

Слід зауважити, що в 2005-2008 рр. після введення держсубсидій, ринок аграрного страхування характеризувався позитивною динамікою розвитку: збільшується обсяг державної компенсації в 4р., не зважаючи на мізерну питому вагу видатків МінАПК, яка знаходиться в межах 0,3-1,3% (Табл. 6), кількість укладених договорів у 2 рази, страхова сума у 4 рази, застрахована площа на 30,5% питома вага якої збільшується на 26,5, а тариф знижується на 15% (Табл. 7).

Проте на сучасному етапі площі застрахованих посівів варіюють у межах 6-7%,²⁸³ у той час як у розвинених країнах Європи та Америки ця позначка наближується до 60-80%.

Таблиця 6. Обсяги фінансування видатків Міністерства аграрної політики за рахунок коштів Загального фонду державного бюджету України²⁸⁴

Роки	Фактично виділено видатків, всього тис. грн.	в. т. ч. на підтримку розвитку підприємств АПК,		Здешевлення вартості страхових премій, сплачених суб'єктами, тис грн	Питома вага, відшкодування страхових премій у видатках на АПК
		тис грн	%		
2005	4406378,9	1872417,4	42,5	5832,6	0,31
2006	5575590,5	2355416,2	42,2	9961,2	0,42
2007	7107377,3	3712436,1	52,2	47767,9	1,28
2008	10441307,7	10441307,7	61,2	60110,6	0,94
2009	194412348,5	4308566,9	2,2	-	-
2010	240987254,0	3528372,7	1,5	-	-
2011	295965916,9	5281184,0	1,8	-	-
2012	360501327,6	4696580,8	1,3	70000,0	0,82
2013	372282634,5	5213908,0	1,4	-	-

Проте, незначна обізнаність агровиробників, їх недовіра до сфери страхування, недостатність фінансових ресурсів, невідповідність субсидованих страхових продуктів потребам суб'єктів господарювання зумовили низький рівень страхування і в 2009 р. програму страхування із державною підтримкою було згорнуто, що призвело до обвалу ринку страхування сільськогосподарських ризиків.

Таблиця 7. Динаміка показників державної підтримки страхування сільськогосподарських культур в Україні

Показники	Роки					2009 у % до 2005
	2005	2006	2007	2008	2009	
Кількість договорів, од	910	1330	4397	1637	1980	217,6
Загальна площа посіву, тис га	25862,4	25885,5	25868,2	26987,4	26700,2	103,2
Зстрахована площа посіву, тис га	390,60	668,30	2358,20	1171,60	510,10	130,5
% до загальної площі посіву	1,51	2,59	9,12	4,34	1,91	126,5
Страхова сума, млн грн	339,30	616,70	2600,40	3153,30	1300	у 4 рази
Страхова премія, млн грн	12,80	28,50	116,90	155,40	42	у 3,3 рази
Страховий тариф, %	3,77	4,62	4,50	4,93	3,23	85,6

Пряму залежність між обсягами надання державної підтримки і кількістю застрахованих об'єктів підтверджує і коефіцієнт кореляції, значення якого становить $r = 0,99$. Так, вже в 2008-2009рр., коли програма була призупинена зменшується кількість укладених договорів наполовину, скорочується кількість страхових компаній з 62 до 16, зменшується

²⁸³ Панченко О. І., Рогова Г. А. Державна підтримка страхування ризиків сільськогосподарських підприємств як основа забезпечення їх стабільного розвитку, с. 263.

²⁸⁴ Про державний бюджет України: Закони України на відповідний рік.

сума страхових платежів майже в 3 р. На Рис. 1 представлено динаміку обсягів використання коштів державного бюджету для здешевлення страхових платежів.

І вже 2009-2012 рр. характеризуються адаптацією ринку до роботи в умовах відсутності субсидій. В цей період страхування було формальним, тобто відбувалося страхування заставного майна (урожаю) для отримання кредитів та фінансових ресурсів за програмою заставних закупівель²⁸⁵.

Рис. 1. Динаміка обсягів використання коштів державного бюджету для здешевлення страхових платежів

В 2012 р. механізм надання субсидій було відновлено. Проте, в Україні дієвість Закону «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою № 4391 від 09. 02. 2012 р., висувала для аграріїв декілька умов²⁸⁶. По-перше, державою відшкодовуються страхові платежі виключно з добровільного страхування лише продукції рослинництва. Якщо сільгосптоваровиробник спеціалізується на вирощуванні продукції тваринництва, то отримати відшкодування стає неможливим. По-друге, страхувальники сплачують страховику платіж в розмірах, визначених договором страхування, виходячи із стандартних страхових продуктів. Але для отримання частки відшкодування страхового платежу сільськогосподарське підприємство повинно застрахувати сільськогосподарську культуру, яка віднесена до переліку культур, встановленим КМУ на відповідний фінансовий рік²⁸⁷. Слід відмітити, що в 2012 р. сільськогосподарські підприємства отримали відшкодування лише від однієї культури – озимої пшениці, тому як на інші види культур дія Закону не поширювалась. По-третє, сільськогосподарське підприємство, яке має намір як страхувальник, не повинно перебувати на стадії ліквідації і не мати заборгованості перед державним або місцевим бюджетом та Пенсійним фондом в період понад 6 місяців.

Таким чином, отримати від держави відшкодування у вигляді компенсації можливо лише якщо суб'єкт господарювання відповідає всім вище наведеним критеріям. Але для укладання договору сільськогосподарському підприємству-страхувальнику знову ж слід дотримуватись певних вимог: по-перше, слід обрати страховика, який обов'язково є членом Аграрного страхового пулу; по-друге, надати йому заявку в електронному та друкованому вигляді у визначені терміни для різних страхових продуктів; по-третє, зазначити в договорі

²⁸⁵ Луценко О. А. Розвиток ринку агрострахування в Україні, с. 275.

²⁸⁶ Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09. 02. 2012 р. № 4391-17.

²⁸⁷ Про затвердження Порядку та умов надання с.-г. товаровиробникам державної підтримки у страхуванні с.-г. культур і переліку культур та видів страхових ризиків (продуктів). Постанова КМУ від 15. 08. 2012 р. № 813.

плановий обсяг валової продукції, ціни її реалізації, рівень страхового покриття та порядок визначення розміру страхового відшкодування. По-четверте, для одержання відшкодування страхувальник повинен подати заявку та супровідні документи до спеціальної комісії, яка має надати відповідне рішення про отримання відшкодування або відмовити у його сплаті.

Враховуючи, що Аграрний страховий пул був створений 7 листопада 2012 року, а кінцевий термін огляду посівів для прийняття на страхування був 30 листопада 2012 року, страховиками-членами Пулу було укладено лише 4 договори за програмою державної підтримки, загальна сума зібраних страхових премій склала 173 616 грн. В подальшому, Пул не виправдав покладені на нього сподівання та не проводить діяльності на сьогодні.

А з 2013р. ринок набуває чіткої сегментації завдяки системній роботі по державних програмах форвардних закупівель, які складають 84% узагальному портфелі, приблизно третинку від усіх застрахованих площ та мають значний позитивний вплив на результати страхування сільськогосподарських культур. Суб'єкти аграрного підприємництва хочуть співпрацювати за форвардними контактами з такими державними компаніями, як «Аграрний фонд» та ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України. Умови страхування за цими договорами дещо відрізняються від тих, які в середньому застосовуються на ринку. Зокрема, середня ставка премії за цими договорами складає 3,8%. Відповідно, частка договорів, які укладаються через Аграрний Фонд та ДПЗКУ, у загальному обсязі зібраних страхових премій складає 53,9%. Звідси можна зробити висновок, що страхування посівів за програмами заставних закупівель було реальним, на відміну від страхування заставних посівів. Слід зазначити, що ринок аграрного страхування дуже вузький і кожна з компаній має стале коло незмінних клієнтів.

У 2014-2017 роках, не зважаючи на відсутність державної підтримки ринок агрострахування продовжує повільно функціонувати: страхування сільськогосподарських ризиків здійснює приблизно п'ята частина від усіх компаній; ринок використовує невеликий набір продуктів; домінує страхування озимих відповідної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, не покривається ризик від посухи; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування; зменшується середня ставка премії через те, що не використовуються страхові продукти, які покривають невеликий перелік малоймовірних ризиків.

Для удосконалення ефективності механізму надання державної підтримки варто досліджувати досвід провідних західних країн. Так, наприклад, у США з 1980 р. діє закон про державну підтримку страхування фермерів. Проте поки держава не зняла частину фінансового навантаження із сільськогосподарських виробників, страхування сільськогосподарських ризиків не розвивалось, хоча було запроваджено в США ще в 1937 р. Така ситуація спостерігається і в Україні, оскільки страхування є надто дорогавартісним для сільськогосподарських підприємств. Федеральну програму страхування врожаю, яка діє в США, багато інших країн беруть як приклад для наслідування та формування власної системи агрострахування з державною підтримкою²⁸⁸.

Сьогодні ринок агрострахування активно розвивається. За останні роки державою зроблено чимало зусиль з метою впровадження ефективної системи страхування продукції з державною підтримкою та розвитку ринку агрострахування. Президентом підписано новий Закон № 1601-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»²⁸⁹. Цей нормативно-правовий акт покликаний забезпечити фінансову стабільність виробників за несприятливих погодних умов, сприяти збільшенню застрахованих сільськогосподарських угідь та розширенню ринку страхування такої продукції.

²⁸⁸ Федеральна програма страхування врожаю США.

²⁸⁹ Закон України № 1601-IX від 01. 07. 2021 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Зазначений документ передбачає внесення суттєвих змін, зокрема в спеціальний Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», збільшенням ставки податку на дохід за договорами страхування сільськогосподарської продукції на 0,5 відсоткових пункту з метою подальшого спрямування цих коштів на підтримку страхування зазначеної продукції.

Також даним Законом визначається механізм надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам для страхування їхньої продукції, а також вимоги до учасників ринку, яким може надаватися така допомога.

Крім того, визначаються об'єкти страхування, страхові продукти, ризики та випадки страхування з державною підтримкою.

Розмір часткового відшкодування сільськогосподарським товаровиробникам страхових платежів встановлено на рівні до 60%, нарахованого за договорами страхування. Водночас зазначається, що конкретний розмір компенсації визначатиметься з огляду на можливості державного бюджету у відповідному порядку використання бюджетних коштів.

Крім того, виходячи з положень ст. 26 Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» «Порядок надання фінансової підтримки» Мінагрополітики має право оприлюднювати перелік страховиків, які мають право на страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Такі страховики, в свою чергу повинні мати ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарської продукції і відповідати вимогам Закону України "Про страхування" та додатковим вимогам, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України. Додаткові вимоги, виходячи із норм Закону можуть бути встановлені зокрема в частині вимог до забезпечення платоспроможності таких страховиків, вимог та порядку перестраховання ризиків за договорами страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, вимог до власного утримання, та особливості формування страхових резервів, обліку договорів страхування. Це означає, що існуватиме певний перелік страхових компаній, що реалізовуватимуть послуги страхування з державною підтримкою. Наразі, вимоги НБУ до таких страховиків в процесі розробки.

Водночас документ скасовує положення щодо страхування сільськогосподарської продукції через Аграрний страховий пул.

Крім того, зазначений закон передбачає внесення змін до законів України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про фермерське господарство» в частині надання можливості цим господарствам отримувати державну підтримку на страхування сільськогосподарської продукції.

Ми вважаємо, що удосконалення існуючої нормативно-правової бази дозволить аграріям та страховим компаніям бути впевненими в реальності отримання субсидій, допоможе усунути колізії різних норм права, а інститут аграрного страхування буде мати єдиний цілісний закон, для регулювання відносин.

У цілому, сучасному агростраховому законодавству притаманна певна лібералізація ринку та урізноманітнення можливостей для страхування. Так, наприклад предметами страхування з державною підтримкою можуть бути не лише посіви, врожай сільськогосподарських культур, багаторічні насадженнями та їх врожай, сільськогосподарські тварини, а й дохід від реалізації власно вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої сільськогосподарської продукції.

Також, на нашу думку, потребує удосконалення існуюча нормативно-правова база в частині надання державної фінансової підтримки страхування галузям виноградарства, садівництва, аквакультури і відповідні розробки постанов КМУ з метою стимулювання розвитку цих видів сільськогосподарської діяльності.

Важливим нововведенням є те, що страхувальники мають право укладати договір страхування стосовно настання сільськогосподарського страхового ризику (страхових ризиків) щодо:

- посівів, урожаю сільськогосподарських культур, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;

- багаторічних насаджень та їх урожаю, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;

- сільськогосподарських тварин, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;

- доходу від реалізації власно вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої сільськогосподарської продукції, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з неотриманням (недоотриманням) очікуваного доходу (прибутку) від реалізації власно вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої первинної (без вторинної обробки та переробки) сільськогосподарської продукції за період її окупності, у тому числі на основі індексу доходу, що включає показники врожайності та цін на продукцію;

- відхилення параметра (значень) індексу (індексів) від обумовленого договором страхування граничного значення.

Крім того, передбачається можливість здійснювати страхування з державною підтримкою як за стандартизованими страховими продуктами (розробляються Мінагрополітики за погодженням з НБУ), так і страховими продуктами, що розробляються страховиками.

З метою реалізації положень Закону при Міністерстві аграрної політики створено робочу, яка працює над розробкою порядку та умов надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції.

На виконання вимог Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” Національний банк опублікував проєкт Положення щодо провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою визначає процедуру підтвердження Національним банком відповідності або невідповідності страховика всім зазначеним вимогам для внесення інформації до переліку страховиків, які мають право на страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою²⁹⁰.

Для покращення ефективності функціонування системи агрострахування вважаємо за необхідне в найближчій перспективі вжити таких заходів:

- оновити розроблені у 2012 році стандартні страхові продукти, зокрема в частині розрахунку страхових тарифів;

- сприяти Міністерству аграрної політики у подальшій розробці страхових продуктів та веденні відповідних баз даних;

- залучати фахівців із страхових компаній для проведення освітніх кампаній для агровиробників з метою підвищення обізнаності та роз'яснення особливостей агрострахування та умов отримання державної підтримки;

- враховуючи можливість отримання державної підтримки при страхуванні сільськогосподарських тварин доцільним буде розпочати підготовку аварійних комісарів (осіб, що займаються визначенням причин настання та розміру збитків в галузі тваринництва.

- підвищувати спроможність страхових компаній в розробці страхових продуктів (в т.ч. індексних).

Ще одним із ключових аспектів забезпечення довгострокової фінансової стабільності системи сільськогосподарського страхування з державною підтримкою є створення ефективної системи перестрахування.

Сьогодні лише незначна кількість національних страхових і перестрахових організацій спроможна прийняти на перестрахування ризику. При цьому в основному перестраховиками є ті ж самі страхові організації, які здійснюють операції за прямим страхуванням, що в

²⁹⁰ Постанова національного банку України «Про затвердження Положення щодо провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 20. 10. 2021 р. № 108.

багатьох випадках сприяє територіальній кумуляції ризиків. Стосовно закордонних страховиків, то вони, як правило, не готові приймати ризики вітчизняних страхових організацій за договорами страхування урожаю, тим більше на умовах «від усіх застрахованих ризиків».

Основна причина полягає в недосконалої вітчизняної системи страхування, а також в значних відмінностях у практиці ведення і технологіях здійснення страхових операцій за окремим видом страхування у нашій країні у порівнянні з досвідом, який використовується за кордоном.

Варто зазначити, що перелічені заходи, які впроваджуються для сільськогосподарських товаровиробників і страхових компаній сприятимуть використанню аграрного страхування як системного інституту розвитку агропромислової галузі, з тим спектром можливостей, які широко задіяні у міжнародній практиці.

Проте, ми вважаємо, що при розробці підходів з удосконалення системи агрострахування в Україні варто звернути увагу на наступні застереження:

- потенційна можливість страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою за «ринковими» продуктами може спонукати недобросовісних учасників ринку до шахрайських дій, або ж нецільового використання бюджетних коштів;

- раніше розроблені та затверджені стандартні страхові продукти сприяли б прискоренню запуску повноцінного агрострахового ринку, проте це потребує фахової підготовки, або ж залучення кваліфікованих експертів, зокрема актуаріїв з метою актуарного розрахунку страхових тарифів.

- відсутність в сучасному агростраховому законодавстві поняття «страхове покриття», може спонукати до використання страхових продуктів із застосуванням франшизи, що як доводить досвід, є менш вигідним для агровиробників. Крім того, при застосування франшизи при розробці порядку використання коштів та розподілу бюджетних асигнувань варто взяти до уваги періоди страхування сільськогосподарських культур, особливо що стосується озимих і ярих.

- доцільно застосовувати обмеження на отримання державної підтримки на одного агровиробника.

Враховуючи вище наведене, можна зробити висновок, що інститут агрострахування в Україні перезавантажується і найближчим часом стане ефективним захистом агробізнесу. Проте товаровиробникам потрібно бути уважним у цій сфері та відразу реагувати на зміни, так як агропромисловий інститут є дуже специфічним та залежним від нових тенденцій. Сучасний стан системи сільськогосподарського страхування в Україні диктує потребу у формуванні системного підходу до його розбудови і передбачає визначення і законодавче оформлення взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільгосптоваровиробників, страхових компаній і держави.

Це надасть можливість ефективно використовувати державні кошти на здешевлення вартості страхових премій і стабілізувати сільськогосподарське виробництво. Основними заходами такого рішення є: поновлення державної програми субсидування страхових премій і збільшення її обсягів; при розподілі коштів враховувати не лише обсяги посівних площ, а й попит на страхові послуги, що залежить від рівня ризикованості в регіонах; на урядовому рівні визначити довгострокову політику держави щодо розвитку аграрного страхування; надати можливість всім страховим компаніям, які мають відповідні ліцензії на розробку страхових продуктів. Така практика є в країнах заходу і приносить позитивні результати.

Також ми вважаємо за доцільне зробити діючим сільгоспстрахування, прив'язане до погектарних виплат.

Передбачити в рамках державної програми розвитку сільського господарства вільний обсяг коштів «як резерв для управління сезонними ризиками». Розробити довгостроковий план сільськогосподарського страхування з державною фінансовою підтримкою як інструмент політики держави по удосконаленню сільськогосподарської діяльності. Для підвищення зацікавленості сільгосптоваровиробників, створення ефективної і затребуваної

системи страхування створити Державну перестрахову корпорацію, яка отримуватиме бюджетні кошти у вигляді перестрахової премії по договорах страхування, регулюватиме потоки грошових коштів і перерозподілятиме їх між регіонами. Перевести сільгоспстрахування урожаю в обов'язкову форму страхування, яка дуже добре лягає в правове поле СОТ, тим більше, що підтримка страхування відноситься до зеленої скриньки і не обмежена. Поновити державну програму субсидування страхових премій і збільшити її обсяг до 10%.

Наразі в умовах воєнного стану і фінансової та економічної кризи активність на страховому ринку знижується. Для того щоб її активізувати, важливою умовою є завершення військових дій та стабільність національної валюти. Оскільки страховий захист можна здійснювати лише для власника та в умовах нормального функціонування фінансової системи. Для допомоги аграріям Верховна Рада зареєструвала законопроект № 8025 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану», який стосується державної підтримки сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану. Даний документ спрямований на визначення спеціальних механізмів державної підтримки сфери сільського господарства в умовах воєнного стану і передбачає наступні нововведення: запровадження страхування об'єктів зберігання або переробки сільськогосподарської продукції від ризиків у виді бойових та воєнних дій; механізм підтримки виробників вітчизняної техніки та обладнання (зерновози, причепи, контейнери), шляхом її закупівлі з наступним безоплатним наданням у користування сільгоспвиробникам.

Прогнозується, що ухвалення цього законопроекту дозволить суттєво покращити ситуацію у напрямку експорту аграрної продукції українського виробництва, підтримати вітчизняних агровиробників та залучити міжнародну допомогу.

Література

1. Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 рр. URL: <http://forinsurer.com/files/file00532.pdf> (дата звернення 22. 20. 2022).

2. Закон України № 1601-IX від 01. 07. 2021 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 25. 10. 2022).

3. Кульбіда М. Погодні ризики, пов'язані з сільськогосподарським виробництвом в Україні / М. Кульбіда URL: <http://www.agrorisk.biz> (дата звернення 29. 10. 2022).

4. Луценко О. А. Розвиток ринку агрострахування в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Вип.-191, 2014., Харків. С. 224-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_191_29 (дата звернення) 25. 09. 2022.

5. Луценко О. А., Поливана Л. А. Перспективи розвитку ринку страхових послуг України. *Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів*: тези допов. матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 12 травня 2021 р., Харків, 2020, с. 172-175.

6. Луценко О. А., Поливана Л. А. Стратегії ринку страхових послуг України. *Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. 12 травня 2021р. Харків, 2021. С. 257-259.

7. Луценко О. А., Поливана Л. А. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку аграрного страхування. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. – Вип. 191. – С. 273-284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2018_191_29 (дата звернення) 25. 09. 2022.

8. Панченко О. І., Рогова Г. А. Державна підтримка страхування ризиків сільськогосподарських підприємств як основа забезпечення х стабільного розвитку. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»: збірник. – 2012. – № 1 (56). – С. 260-266.

9. Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу: постанова КМУ від 06. 05. 2005 р. № 325.

10. Портал про сільськогосподарське страхування. Веб-сайт. URL: <http://www.agroinsurance.com> (дата звернення 10. 10. 2022).

11. Постанова національного банку України «Про затвердження Положення щодо провадження діяльності зі страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 20. 10. 2021 р. № 108. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0108500-21#Text> (дата звернення 26. 10. 2022 р.).

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції: закон України від 04. 06. 2009 № 1447-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1447-17> (дата звернення 24. 10. 2022).

13. Про державний бюджет України: Закони України на відповідний рік. URL: <http://www.zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення 29. 10. 2022).

14. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24. 06. 2004 р. № 1877-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення 20. 10. 2022).

15. Про затвердження Порядку та умов надання с.-г. товаровиробникам державної підтримки у страхуванні с.-г. культур і перелік культур та видів страхових ризиків (продуктів). Постанова КМУ від 15. 08. 2012 р. № 813. URL: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17> (дата звернення 26. 10. 2022).

16. Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09. 02. 2012 р. № 4391-17 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

17. Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09. 02. 2012 р. № 4391-17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення 24. 10. 2022).

18. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки: Закон України від 18. 01. 2001 № 2238-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-1> (дата звернення 15. 10. 2022).

19. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10. 05. 1993 р. № 4793 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 29. – Ст. 320.

20. Про страхування: Закон України від 04. 10. 2001 № 2745-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2745-14> (дата звернення 28. 09. 2022).

21. Програма індексного страхування «Метеозахист»: веб-сайт. URL <https://www.syngenta.ua.meteozahist-2021> (дата звернення 27. 10. 2022).

22. Проект закону України від 13. 09. 2022 р. № 8025 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ЛІ08068І?an=4> (дата звернення 26. 10. 2022 р.).

23. Ринок агрострахування України в 2018 р. андеррайтинговому році: веб-сайт URL: <http://forinsurer.com>. (дата звернення 26. 10. 2022).

24. Сільське господарство України за 2019 рік: стат. зб. Держ. служба статистики України. Київ, 2020. 230 с. URL. https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ17_u.htm.

25. Смоленюк Р. П. Страховий захист господарств аграрного сектору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.04.01, Київ, 2004. – 22 с.

26. Федеральна програма страхування врожаю США [Електронний ресурс].

27. Шолойко А. Світовий досвід державної підтримки сільського господарства через програми страхування. Економіка АПК. – 2013. – № 135. – С. 41-43.
28. Diegtiar Oleg A., Lutsenko Olena A., Polyvana Liudmila A., Pushkar Tetiana A., Zhovtyak Hanna A.. Improvement of methodological approaches to determining directions of ensuring financial security of insurance companies of Ukraine Studies of Applied Economics <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/4908,2021>. URL: <http://www.rma.usda.gov/regs/authorizing/FCI>. (дата звернення 28. 10. 2022).
29. Lutsenko O. A., Polyvana L. A Analysis of the insurance market of Ukraine. *Modern science, practice, society XVIII*. Boston, USA, 2020.
30. Marenych T. H., Lutsenko O. A., Polyvana L. A. Analysis of the insurance services market of Ukraine: formation, problems and prospects. *Vectors of competitive development of socio-economic systems: monograph*. Ed. by O. Mandych, T. Pokusa. Opole, 2020, 80-86.
31. Сравнение программ страхования урожая в США: веб-сайт. URL http://www.agroinsurance.com/files//publications/CropInsPlanCompar%20-20rus_1.doc (дата звернення (25. 10. 2022)).
32. Якубович В. Система страхования аграрных рисков в Испании: выводы для Украины: веб-сайт. URL: <http://forinsurer.com/public/06/11/30/2719> (дата звернення 1. 10. 2022).